

21. září 2015

Sociální a/nebo ekologická encyklika? – K encyklice „Laudato si“ papeže Františka

Petr Štica (Institut für Christliche Sozialwissenschaften, Münster)

Sociální encyklika papeže Františka byla již před svým vydáním doprovázena nemalým očekáváním. Sama zmínka o tom, že encyklika ponese tentokrát italský, nikoli – jak tomu v tradici sociálních okružních listů papežů již od encykliky *Rerum novarum*, kterou na konci 19. století zveřejnil papež Lev XIII., doposud bylo – latinský název, stejně jako skutečnost, že encyklika se zaměřuje na ekologické otázky, vzbudily pozornost a kladly otázky: Jaké budou charakteristické znaky tohoto okružního listu? Jakým způsobem bude papež František navazovat na předchozí sociální encykliky? V čem budou spočívat nové akcenty tohoto okružního listu?

Právě na uvedené otázky bych v následujících nemnoha řádcích chtěl hledat odpověď. Představení a – z rozsahových důvodů nutný – výběr základních linií této sociální encykliky budou proto určeny dvěma kritérii: zasazením dokumentu do kontextu tradice sociálního učení církve jako takového (přičemž se omezím pouze na papežské a celocírkevní texty) a zdůrazněním těch prvků, které lze v tradici sociálního učení církve charakterizovat jako nové.

(1) Ekologická encyklika?

Laudato si' je poprávu označována za první encykliku, která věnuje tak významný prostor **ekologickým otázkám**. Proto v médiích již před jejím oficiálním vydáním dostala přívlastek ekologická encyklika. Není prvním celocírkevním dokumentem, jenž by se ekologií zabýval. Už papež Pavel VI. v apoštolském listě *Octogesima adveniens* stejně jako závěrečné prohlášení světové biskupské synody „O spravedlnosti ve světě“ (*De iustitia in mundo*) – oba dokumenty byly publikovány roku 1971 – poukazují na ohrožení životního prostředí coby důsledek industriálně orientovaného kapitalistického hospodářství a konzumního stylu života. Ekologická témata ve svých textech reflektují také Františkoví bezprostřední předchůdci v papežském úřadu. František na myšlenky svých předchůdců na jedné straně explicitně navazuje, na druhé straně však zjevně klade vlastní akcenty: Představuje základy **celostní či integrální ekologie** a v návaznosti na teologii stvoření zdůrazňuje **vlastní hodnotu přírody** v řádu stvoření. Příroda není pouhým rezervoárem zdrojů pro člověka a uspokojení jeho potřeb. Jde o plnohodnou součást Božího plánu, o Boží stvoření. Člověk nemá být chápán jako neomezený vládce nebo dokonce vykořisťovatel přírody, jako by mu byly země a stvoření bez jakéhokoli omezení podřízeny. Země náleží Hospodinu, člověku je svěřena do péče a ochrany (srov. Gn 2,15). Muž a žena mají být zodpovědnými správci (pastýři) stvoření. K tomuto úkolu jsou Bohem povoláni.

(2) „Klasická“ sociální encyklika – Ochrana životního prostředí jako integrální součást úsilí o spravedlivější svět

Přestože tak široký prostor ekologickým otázkám nevěnoval doposud žádný papežský dokument, bylo by nepřesné označovat dokument jako encykliku ekologickou. Ve středu pozornosti papeže není ekologická krize sama o sobě, nýbrž coby nedílná, **integrální součást sociální otázky** dnešní doby: Problémy ochrany životního prostředí jsou úzce spojeny

s otázkami chudoby a nerovnosti, jsou vyjádřením a odrazem strukturálních nespravedlností existujících v současném světě. Klimatické změny mají největší dopady na nejchudší země a regiony. Otázky rozvoje nelze myslet a řešit bez reflexe otázek spjatých se znečištěním životního prostředí a změnou klimatu.¹ Spravedlnost má rovněž časovou dimenzi a zahrnuje – na což naléhavě upozorňuje řada aktuálních sociálněvědních i sociálněetických publikací – nezbytně také zohlednění osudu a životních možností budoucích generací. Ochrana životního prostředí je proto **otázkou spravedlnosti** prvního řádu. V tomto smyslu je Františkův list v nejlepším slova smyslu „typickou“ či „klasickou“ sociální encyklikou. Papež v ní zkoumá znamení času a formuluje ve světle evangelia podněty pro spravedlivější společnost (srov. *Gaudium et spes*, čl. 4).

(3) Vidět – posoudit – jednat

V encyklice můžeme zřetelně vyzorovat trojkrok „vidět – posoudit – jednat“, jenž se v sociálním učení církve poprvé objevuje v 60. letech minulého století (srov. Jan XXIII., *Mater et magistra*, čl. 236). Krok „**vidět**“ nacházíme v 1. kapitole, v níž papež přibližuje – prostřednictvím přírodovědecké analýzy, která je na odborné úrovni bezesporu *up to date*² – symptomy aktuální ekologické krize. Ve 3. kapitole pak v analýze ekologické krize pokračuje a poukazuje na její kořeny. Krok „**posoudit**“ lze vyzorovat v kapitole 2 a 4. Nejprve papež předkládá biblické podněty a impulsy z tradice sociálního učení církve pro ekologický étos. Následně pak formuluje základy integrální ekologie. Poslední dvě kapitoly přinášejí **impulsy pro jednání** – nejen pro politiku (v čase před klíčovým zasedáním OSN ohledně rozvojové agendy světového společenství a před klimatickou konferencí v Paříži), nýbrž rovněž pro jednotlivce. Předkládá tak nejen teologické základy a vůdčí linie pro „ekologickou spiritualitu“ a křesťanský „ekologický étos“, nýbrž formuluje rovněž konkrétní podněty pro politiku a praktické jednání jednotlivců v každodenním životě.

(4) Práce s prameny

Nové není jen zaměření encykliky na ekologické otázky, nýbrž rovněž pozoruhodná **práce s prameny**. V tradici sociálních encyklik se papež František – tak jako jeho předchůdci – vztahuje k biblickým textům a dokumentům svých předchůdců. Vedle toho nicméně v encyklice pracuje i s prameny, které v celocírkevních dokumentech nejsou běžné, nebo přinejmenším je v encyklice míra jejich užití neobvyklá:

(a) Nepřehlédnutelná je široké recepce a citování dokumentů místních církví a národních biskupských konferencí všech kontinentů, s nimiž jsme se setkali již v předchozí Františkově exhortaci *Evangelii gaudium*. František, který v *Laudato si'* cituje texty místních církví více než 20krát (!), tím explicitně poukazuje na význam světové církve a místních církví v souvislosti se sociálním učení církve. Navazuje a uvádí do praxe skutečnost, na niž před bezmála půl stoletím poukázal již Pavel VI., který zdůrazňoval: „Tváří v tvář různým situacím je pro nás obtížné říci nějaké jednoznačné slovo nebo navrhnout řešení, které by mělo všeobecnou platnost. To však není naším úmyslem ani úkolem. Je věcí křesťanských společenství, aby objektivně rozebrala situaci své země, osvětlila ji světlem neměnného učení

¹ Srov. Heimbach-Steins, Marianne: „Die Klage der Armen ebenso hören wie die Klage der Erde...“: zur Enzyklika „Gelobt seist Du – Über die Sorge für das gemeinsame Haus des Schöpfung“ von Papst Franziskus. In: www.uni-muenster.de/.../ansichtssache_marianne_heimbach_steins_ency... [staženo 21.09.2015].

² Srov. „Es muss ein Ruck durch die katholische Welt gehen“. Interview mit Gerhard Kruij über die Bedeutung der Umweltenzyklika. In: <http://www.katholisch.de/aktuelles/aktuelle-artikel/es-muss-ein-ruck-durch-die-katholische-welt-gehen> [vytvořeno 19.06.2015, staženo 21.09.2015].

evangelia a aby čerpala zásady pro způsob myšlení, měřítko posuzování a směrnice pro praxi ze sociální nauky církve. [...] Na těchto křesťanských společenstvích je, aby – s pomocí Ducha svatého, ve spojení s příslušnými biskupy a v dialogu s ostatními křesťanskými bratřími [a sestrami] a všemi lidmi dobré vůle – rozeznala, jaké kroky a jaká opatření přijmout, aby došlo ke společenským, politickým a hospodářským přeměnám, které jsou, jak je vidět, nezbytně nutné a neodkladné“ (Pavel VI., *Octogesima adveniens*, čl. 4).

(b) Novum představuje také další rozšíření tohoto „komunikačního horizontu“³: Papež cituje nejen představitele jiných křesťanských konfesí (patriarchu Bartoloměje), nýbrž také zástupce jiných náboženství (islámského učence Ali Al-Khawwu). Necituje pouze teology (opakovaně mj. R. Guardiniho), nýbrž cituje rovněž texty z oblasti literatury (Danteho *Božskou komedii*), filozofie (P. Ricoeura), ba dokonce „sekulární dokumenty“ mezinárodní politiky (Prohlášení konference v Riu o životním prostředí či Chartu Země). Tím zdůrazňuje nejen význam patřičných věd pro utváření etických soudů v sociální oblasti a otevřenost církve stojící uprostřed světa, nýbrž poukazuje také na nutnou spolupráci a dialog všech náboženství a všech společenských aktérů (politici a hospodářští aktéři, občanská společnost, náboženství, věda, jednotliví občané a občanky) v oblasti ochrany životního prostředí a angažmá za intergenerační spravedlnost.

(5) V napětí mezi prorockou kritikou a povzbuzením k jednání

Stejně jako v předchozí apoštolské exhortaci *Evangelii gaudium* je poselství papeže Františka komunikováno rovněž formou kritiky. Papež kritizuje technokratické paradigma a nerozhodnost politiky, tepe nespravedlnosti, poukazuje na potřebu obrácení k – reflektovanému – skromnému životnímu stylu. Zároveň však nepropadá antropologickému či kulturnímu pesimismu. Naopak vyjadřuje naději, že člověk a celé lidské společenství mohou (a mají) převzít odpovědnost za zachování stvoření a životního prostředí. Na jedné straně pranýřuje ničení planety ze strany člověka, na druhé straně motivuje k ekologické angažovanosti. Už dříve byla řeč o tom, že povzbuzení a kritická slova papeže Františka přicházejí ve specifickém čase. Na konci září v New Yorku začínají jednání světového společenství o rozvojové agendě, která navazuje na Rozvojové cíle tisíciletí (Post-2015 Development Agenda) a v jejímž centru stojí mj. trvalá udržitelnost a ekologická problematika. Dvoutýdenní 21. klimatická konference OSN v Paříži (COP 21), jež se koná o dva měsíce později, má představovat zásadní krok mezinárodního společenství na cestě k ochraně klimatu. Papež František vyjadřuje naději, že „změna je možná“. Ta však předpokládá nejen patřičné kroky a opatření v praktické politice na různých úrovních, nýbrž rovněž široké angažmá občanské společnosti a reflektovaný styl života šetrný k životnímu prostředí ze strany každého jednotlivce. Předpokládá angažmá křesťanů a křesťanek stejně jako spolupráci všech lidí dobré vůle.

³ Srov. Heimbach-Steins, Marianne; Lienkamp, Andreas: Die Enzyklika „Laudato si“ von Papst Franziskus: auch ein Beitrag zur Problematik des Klimawandels und zur Ethik der Energiewende. In: Heimbach-Steins, Marianne (Hg): Jahrbuch für Christliche Sozialwissenschaften 56 (2015): Ethische Herausforderungen der Energiewende. Münster: Aschendorff, v tisku.